

העדרה של כותרת: הסטנד אפ קומדי מהות הז'אנר וייצוגיו על במה

עוזי שטיין

מבוא

כותרת של מופע מכוונת אל הנושא המרכזי שלו, ויוצרת ציפיות אצל צופיו. שם המופע מהווה קריאת כיוון ראשונה אל תוכן המופע: תמצית שלו, ניגוד אליו, או משחק מילים כזה או אחר עם התוכן. לצד המופעים בעלי הכותרת קיימים מופעים החסרים אותה. מופעי הסטנד אפ קומדי שייכים לקטגוריה השנייה – הם חסרי כותרת. במופעים אלו שם המופע הוא בדרך כלל שמו של האמן המבצע.

ז'אנר הסטנד אפ קומדי מהווה סוגת תיאטרון קשה להגדירה. למרות המילה "קומדיה" בשם, הרי שהמופע לא שייך כלל לז'אנר הקומדיה בתיאטרון. התואר "סטנד אפ" יכול לשמש לתיאור סוגי מופעים שונים הפונים לקהלים שונים באופן קיצוני, כמו מופעי בידור המוניים מחד גיסא ומיצגים אוונגארדיים מאידך גיסא. עיון בהגדרות של עיתוני הבידור מראה כי מופעי הסטנד אפ קומדי שייכים למופעי בידור גבוליים. לעיתים הם נכללים בתיאטרון, לעיתים תחת הכותרת "מופע" ולעיתים מסווגים כ"בידור" (ויץ, גולדברג ענבי 147).

במאמר זה אנסה לענות על השאלה, האם קיים קשר בין העדר הכותרת במופע סטנד אפ קומדי למהות הז'אנר, וייצוגיו על במה? טענתי היא כי העובדה שאין למופע הסטנד אפ קומדי כותרת, קשורה במאפייניו העקריים של הז'אנר: מרכזיות האמן במופע והאשליה שהוא ממציא את דבריו תוך כדי שהייה על הבמה. העדרה של כותרת קושרת את הז'אנר לתרבות פוסט מודרנית. זאת ועוד, הוספת כותרת למופע סטנד אפ קומדי יש בה בכדי לסדוק את אשליית האלתור ובכך לאבד חלק מהותי בהגדרה של המופע כ"סטנד אפ קומדי".

הדיון יתמקד תחילה במאפייניו של מופע הסטנד אפ קומדי. למרות הקושי בהגדרה של מופע כזה, הרי שהוא מקיים מספר מאפיינים קבועים: צורת המופע, האופי האישי שלו, וציפיות הקהל ממנו. קביעת מאפייני המופע תיצור את הבסיס לדיון באפיון הדומיננטה התרבותית אליה שייכים מופעים אלו. למרות שמאפייני הז'אנר, כמו האופי האישי של המופע, או מראית העין החתרנית שלו, יכולים להצביע על הסטנד אפ קומדי כז'אנר מודרני, נראה כי זוהי אשליה בלבד וכי המופע שייך לקבוצת מופעים פוסט מודרניים. כפי שאראה, תהליך הדיון בקשר בין העדר הכותרת במופע הסטנד אפ קומדי למהות הז'אנר ולמאפייניו על הבמה יוכל לתרום להגדרה מוצקה מעט יותר של המופעים הגבוליים הללו.

1. מאפייני מופע הסטנד אפ קומדי

1.1. הסטנד אפ קומדי על במה

מבחינה צורנית, מופע הסטנד אפ קומדי מקיים בתוכו שתי הגדרות סותרות, האחת מעמידה את המופע בלב המדיום התיאטרלי והשנייה מציבה אותו "מחוץ לגדר" של התיאטרון. שם המופע – stand up comedy המושאל, ללא תרגום מהשפה האנגלית, מתאר באופן מלולי כמעט את צורת המופע, במופע stand up, האמן עומד מול מיקרופון ומדבר. הסטנדאפיסט מספר בדרך כלל בדיחות קצרות או מתאר אפיזודות מצחיקות. במידת הצורך הוא לובש דמויות תיאטרליות לפרקי זמן קצרים ומדבר דרכן, אולם במשך רוב המופע מדבר הסטנדאפיסט כאשר הפרסונה שהוא מציג לקהל היא לכאורה זו שלו, ללא תיווך.

מופע כזה, של אדם הניצב לבדו מול קהל, מדבר ספק בתור עצמו, ספק דרך פרסונה אחרת, מכיל שני איפיונים סותרים. הראשון מרחיק את הסטנד אפ מהגדרה של תיאטרון מאחר שהסטנדאפיסט מופיע ללא "מסיכה". למראית עין נראה כי האמן אינו עוטה על עצמו פרסונה אחרת משל עצמו, ואינו דמות תיאטרלית המחקה את החיים. האיפיון השני מגדירה את הסטנד אפ קומדי כמדיום תיאטרלי. התיאטרון מופשט כאן ליסודותיו, עד ליחידה הבסיסית ביותר של שחקן וקהל. מופע כזה מקיים את ההגדרה הבסיסית של במאי התיאטרון יז'י גרוטובסקי (Grotowski), הרואה תיאטרון כמקום שבו מתקיים יחס של תקשורת "חיה", וישירה, בין שחקן וצופה (Grotowski, 32). בין שני הקטבים הללו, כלומר תיאטרון טהור מצד אחד והעדר "משחק" מצד שני נוצר הסטנד אפ קומדי. הצורה הזאת, של עמידה ללא פרסונה חיצונית מול קהל, מדגישה את ליבו של המופע – האופי האישי של מופע הסטנד אפ קומדי.

1.2. האופי האישי של מופעי סטנד אפ

האופי האישי של מופע הסטנד אפ קומדי הוא, לדעתי, המאפיין המרכזי שלו. מופע המתבסס כל כולו על האמן המבצע יוצר את אצל האמנים את הפחד הגדול הקיים במופע כזה. בנוסף, האופי האישי של המופע מכתוב את צורתו של המופע ואת תכניו. לבסוף, האופי האישי של המופע הוא אחת הסיבות להעדרה של כותרת במופע שכזה. מופעי סטנד אפ קומדי מבוססים על אישיותו של האמן המבצע, ותלויים בה. לרוב הסטנדאפיסט כותב את הבדיחות של המופע, אולם גם כאשר כותב חיצוני כותב את החומר הוא חייב להתאים לאמן – החל מאמונותיו, דרך אופיו, הזהות המגדרית שלו, ועד לאופן בו הוא מגיש את הבדיחות. העדר דמות להסתתר מאחוריה תרמה לעובדה כי מופעי הסטנד אפ קומדי בארץ היוו במה לקולות אשר נשמעו לראשונה על במת בידור בישראל: נשים, אמנים מזרחיים ואפילו ערבים (זלצר, בר און, אמיר, ברנשטיין, 2004).

בסדרת הטלוויזיה התיעודית "במדינת היהודים" בפרק המוקדש לסטנד אפ, מתאר המנחה – מודי בר און את מופעי הבידור של ישראל בשנות השמונים ככאלה ההופכים ליותר אישיים. הקומיקאים מתקלפים מהגנות כמו דמויות, תלבושות ומבטאים ומגישים את עצמם, תרתי משמע, על הבמה. ירדן בר כוכבא מתארת כי במופע כזה אתה מקבל מחיאות כפיים על עצם היותך אתה (זלצר, בר און, אמיר,

ברנשטיין, 2004). זאת גם אחת הסיבות לפחד הגדול של קומיקאים המבצעים סטנד אפ קומדי מהמופע עצמו, שהרי הדמות המופיעה נתפסת כזהה למופיע, בלי ממסננים או תחפושות. האופי האישי של המופע מכתוב לכל אמן את תכני המופע שלו. למרות שהללו יכולים להיות מגוונים מאוד באותו מופע עצמו, הרי שכל הבדיחות חייבות להתאים למבצע שלהן.

העובדה שהאמן ניצב ללא פרסונה עונה, לפחות בצורה חלקית על השאלה מדוע אין כותרת במופע סטנד אפ קומדי. כותרת מצביעה בדרך כלל על תוכן. במופע סטנד אפ קומדי יש חשיבות רבה לעובדה שהתוכן הוא האמן. כותרת המופע, חייבת להכיל את שמו, וככל שהיא תכיל מרכיבים נוספים תיצור הכותרת את הרושם, אצל הקהל, שתוכן המופע אינו האמן עצמו, או שהתוכן הוא יותר מהאמן. מרכזיות ה"אני" של האמן בסטנד אפ קומדי מספקת את אחת מהציפיות המוקדמות של הקהל הבא למופע, אולם היא אינה היחידה. מערכת הציפיות של הקהל בסטנד אפ קומדי, כמו בצורות הופעה אחרות, מהווה כלי היכול לסייע לאפיין את הז'אנר.

1.3. ציפיות / אשליות הקהל

האנס רוברט יאוס (Jauss) כותב כי "אופק הציפיות" של יצירות ספרות נוצר מהשילוב שבין הז'אנר, יחסים שבין היצירות (אינטרטקסטואליות) וה"ניגוד שבין בדיון למציאות" (Jauss 25). אם נשאל את המונח "אופק הציפיות" לתיאטרון ולסטנד אפ קומדי, הרי שניתן להקיש מאופק הציפיות של הצופים במופע, על הז'אנר עצמו. הציפיות של הקהל הבא למופע סטנד אפ קומדי מצביעות על קשר בין שני קצוות המשוואה הנידונה כאן קרי, העדרה של כותרת מחד גיסא ומהות מופע הסטנד אפ קומדי מאידך גיסא. הכותרת, כלומר שמו של האמן, עוזרת לקהל ליצור את האשליה כי הוא מגיע למופע שהוא סטנד אפ קומדי. מעבר להיותו של המופע אישי, הצופים מצפים מהמופע לקיים שלושה מאפיינים. ראשית, כנגזר משמו של הז'אנר, מצפה הקהל, שהמופע יהיה מופע קומי. למרות שקומי אינו בשום פנים ואופן קומדיה הרי ששני המונחים נתפסים כקרובים. שנית, הצופים מאמינים כי המופע מאולתר, ולבסוף, הקהל מצפה להשתתף באופן פעיל יותר במופע, בהשוואה למופעי תיאטרון אחרים. כפי שנראה חלק מציפיות הקהל קיימות לרוב מן השפה ולחוץ.

למרות הדרישה הסמויה שהמופע יורכב מבדיחות ויהיה מצחיק אין הכרח שציפיה זו אכן תתקיים. אפשר לראות בסטנד אפ קומדי ז'אנר סאטירי, כלומר כזה המכיל ביקורת. סאטירה יכולה להיות אלימה ויחד עם זאת מלאת הומור, כאשר את ההומור והאלימות ניתן להפעיל ברמות שונות (אלכסנדר, 17). רוב מופעי הסטנד אפ קומדי שואפים להצחיק, וקהל צוחק מהווה את האישור לכך שהמופע מצליח (Double 5), אולם אין מניעה שהחומר במופע יצחיק פחות ויהיה אלים יותר, אפילו ינסה לזעזע את תפיסת העולם של הצופים. כך למשל בתחילת דרכו של הסטנד אפ בישראל הודיע הסטנדאפיסט רמי שטרן לקהל שהוא נשאר על הבמה, וממשיך לדבר גם אם הוא לא מצחיק, על אפם ועל חמתם של הצופים (זלצר, בר און, אמיר, ברנשטיין, 2004).

אם תפיסת המופע ככזה שאמור בדרך כלל להצחיק משותפת לקהל לסטנדאפיסט, הרי ההנחה כי מופע סטנד אפ קומדי הוא מופע מאולתר היא נחלת הקהל בלבד. האלתור לעולם לא קיים בצורתו הטהורה – הסטנדאפיסט מגיע כמעט תמיד עם חומר כתוב מוכן שהוא מעביר לקהל. יחד עם זאת, עליו ליצור את הרושם שדבריו מאולתרים וכי הם עלו במוחו בו ברגע. ככל שהאמן מספר את הבדיחות באופן שדבריו נראים כאילו הוא מאלתר כך המופע שלו יזכה להערכה רבה יותר.

גם ההנחה כי המופע נולד מהמפגש בין הסטנדאפיסט והקהל, וכי האחרון משתתף באופן פעיל, מופרכת. ההשתתפות הערה של הקהל היא לרוב מראית עין בלבד. מופע הסטנד אפ קומדי בנוי, בדרך כלל, משאלות רטוריות המובילות לבדיחות מוכנות. למרות זאת הקהל במופע סטנד אפ קומדי מחזיק כוח עצום לעומת מופעים אחרים: הצלחת המופע תלויה בצחוק שלו. הסטנדאפיסט אוליבר דאבל (Double) כותב כי כאשר סטנדאפיסט יורד מהבמה והאולם שקט זה סימן כי המופע נכשל (Double, 5). בנוסף, במופעי סטנד אפ קומדי קיימת האפשרות לקרוא קריאות ביניים לבמה, ובכך לאלץ את הקומיקאי להגיב לקהל. הכוח של הקהל הוא גורם נוסף לפחד שהמופע יוצר אצל הסטנדאפיסטים. ירדן בר כוכבא מספרת כי הופעת סטנד אפ קומדי היא הדבר הקשה ביותר שיכול אדם לעולל לעצמו (זלצר, בר און, אמיר, ברנשטיין, 2004).

נראה כי, ציפיות הקהל ממופע הסטנד אפ קומדי למופע מבודד, חד פעמי ומאולתר בנוסף לדרישה למופע אישי ככל האפשר, לא תמיד מתמלאות. יחד עם זאת, ככל שהמופע ייתפס כעונה יותר על הציפיות הללו הוא ייתפס כ"יותר סטנד אפ". זו הסיבה שהעדרה של כותרת קונבנציונלית מהווה מרכיב חיוני בהצלחת המופע. כותרת כזו תפגום באשליה כי מדובר במופע מאולתר ותיצור את הרושם כי דבריו של הקומיקאי מתוכננים מראש.

הקהל במופע סטנד אפ קומדי מצפה מהקומיקאי המופיע מולו למופע המבוסס רובו ככולו על אישיותו של המופיע, מופע המתפתח מחיבור חד פעמי בין האמן ובין קהלו. ככל שהאמן יצור אצל צופיו את האשליה שהאירוע ספונטאני וחד פעמי, המופע ייתפס על משוואה דמיונית (בין סטנד אפ קומדי לתיאטרון ממוסד ומתוכנן) כיותר קרוב למופע סטנד אפ קומדי. העדרה של כותרת כצורה של סיכום קבוע של המופע תורמת מאוד לאשליה הזו: היא גם מעמידה את האמן במרכז המופע וגם לא מגדירה את התוכן שלו. התוכן אמור לעלות כביכול באלתור תוך כדי המפגש החד פעמי.

מאפייני המופע: העמידה של האמן ללא דמות תיאטרלית מול קהל, האופי האישי של המופע, וציפיות הקהל למופע קומי, מאולתר הנולד מהשתתפות רבה של הצופים, עשויים לסייע בזיהוי הסטנד אפ קומדי כשייך לזרם תרבותי פוסט מודרני. אולם בנושא שיוך הדומיננטה התרבותית, העדר הכותרת עלול להטעות. כפי שנראה, למרות שהעדר כותרת במופע סטנד אפ קומדי חיוני להבחנת מאפייני המופע, העדרה יוצר בעיה בהגדרת הזרם התרבותי אליו שייך המופע.

2. מודרניזם או פוסט מודרניזם

מאפייני המופע עשויים לאפיין את הסטנד אפ קומדי כמופע פוסט מודרני. יחד עם זאת העדרה של כותרת במופע מצביעה על המקום המרכזי שתופס ה"אני" של המופיע. כך נוצר הרושם כי לפנינו מופע מודרני

הנשען על גרעין מציאות ה"אני" של יוצרו, ויוצא כנגד המציאות הקיימת מחוצה לו. בחינה מדוקדקת יותר של מופע הסטנד אפ קומדי תגלה כי, גרעין המציאות של ה"אני" הוא אשליה נוספת של המופע. הזהות הנוצרת במופע מעידה על אשליה של גרעין כזה בלבד. באופן דומה הדמיון של מופע הסטנד אפ קומדי למופעי מחאה, עשוי לזהותו כמופע מודרני היוצא כנגד מציאות חיצונית, וגם כאן מדובר ב"מרד" לכאורה בלבד.

אני מבקש לטעון כאן כי שתי התפיסות הללו, כלומר שהמופע מתאר זהות עצמית של יוצרו, ושהמופע הוא שריד של תרבות הנגד, הן תפיסות מוטעות ומטעות, וכי השיוך של מופע הסטנד אפ קומדי לזרם תרבותי מודרני הוא אשליה נוספת. באופן הזה העדר קיומו של אני אמיתי של היוצר והעדרה של מחאה אמיתית מחזקים, לדעתי, את שיוכו של המופע לזרם תרבותי פוסט מודרני.

בדיונו בפרפורמנס ארט, ז'אנר הדומה מבחינות רבות לסטנד אפ קומדי, מתאר דרור הררי את השנים הראשונות של ה'אנר ומזהה מגמה דומיננטית של ייצוג העצמי של האמן, מגמה שהיא מזהה כשייכת לתפיסות פוליטיות ואסתטיות מודרניות. בשנים האחרונות, כותב הררי, חל מעבר בפרפורמנס ארט ממגמה זו של ייצוג העצמי למגמה של ייצוג של עצמי מפורק, מגמה של ייצוג של "עצמי". התפיסה החדשה באה לשקף גישה פוסט מודרנית ביחס לסובייקטיביות ולזהות (הררי, 2004, 20). ז'אנר הסטנד אפ קומדי קרוב לייצוג העצמי המפורק המאפיין את התקופה השנייה שמתאר הררי, אבל בו בזמן הוא מנסה לשייך עצמו כחלק מתפיסות פוליטיות ואסתטיות מודרניות, כמו ייצוג של עצמי וכמו מראית עין של מחאה.

2.1. האם הסטנד אפ קומדי הוא שריד של תרבות הנגד?

על פניו נראה הסטנד אפ קומדי כשריד של תרבות הנגד של שנות השישים המהפכניות בארה"ב. מופע של אמן יחיד מול קהל יכול להכיל תכנים חתרניים. הסטנד אפ קומדי הוא תיאטרון שאינו דורש כסף רב לקיומו ומקיים מפגש חי ואישי בין הקהל והאמן. תיאטרון כזה מכיל אפשרות של מחאה נגד אליטה פוליטית או כלכלית. אולם התכנים החתרניים הקיימים בסטנד אפ קומדי, לפחות באופן פוטנציאלי, נספגים לתוך החוויה המשחררת של הצחק, ומותרים מאחוריהם אשליה של מרד, ולא מרד אמיתי. צורת המופע, גם היא, תורמת לדמיון הכוזב לתרבות הנגד. פיליפ אוסלנדר (Auslander) כותב כי "הסטנד אפ מכוון לאותו קהל ולאותן מטרות של מופעי המיצג ושל מופעי הרוק. בצורה דומה מספק הסטנד אפ קומדי לקהל את האשליה¹ כי זה משתתף במופע אנטי ממסדי." הסטנד אפ קומדי כפרקטיקה של מופע לא מצריך טכנולוגיה מתחכמת אלא מיקרופון ופנס תאורה בלבד. הפשטות הזו בצרוף האופן המידי והזמין של האמן לקהל יוצרים הקבלה חדה עם השאיפה לפשטות ולמגע אנושי שאפיינו את תרבות הנגד של שנות השישים. אולמות ההופעה הקטנים גם הם באים לציין שאיפה דומה. האסוציאציה המודעת לעצמה, של המופע עם תנועה שירי המחאה מאפשרים לקהל שהולך למופעים הללו את האשליה

¹ ההדגשה שלי ע.ש.

שהוא לא זנח את האקטיביזם האידיאליסטי הקודם (או הנוכחי) שלו, ואת סימני הדרך התרבותיים שלו (Auslander 197,200).

חיזוק לעובדה כי הסטנד אפ קומדי אינו מופע מרדני היא הקלות בה הסטנדאפיסטים עוזבים את עמדת המוכיח בשער כאשר ניקרת להם ההזדמנות. העיתונאי אליון סאנוף (Sanoff) כותב כי בארצות הברית קומיקאים שמחים לעזוב את מעגל המועדונים ברגע שהם זוכים למספיק פופולאריות. הם שואפים לעלות במעלה הסולם למופעי ענק, לטלוויזיה ולסרטים (Sanoff, 56). תהליך הקיים כנראה גם בארץ (להוציא את החלום לסרט) – האמנים במודע או שלא במודע נעים, עם ההצלחה, מהשוליים הנשכניים אל חיקו החם של הקונצרט. אמני סטנד אפ קומדי כמו אדיר מילר, יעקב כהן ואחרים נעו מהאולמות הקטנים אל הגדולים ואל הטלוויזיה. התנועה הזו מצביעה על הסטנד אפ קומדי כאמצעי להגיע למרכז ותו לא. מופעי הסטנד אפ קומדי לא באים בכדי ליצור שינוי אלא שחרור דרך צחוק. האופי ה"פשוט" של המופע, הזיהוי שלו עם יצירה אמיתית, והאפשרות (המתממשת לעיתים נדירות) שתכניו יכילו מסרים חתרניים, הופכים את המופע לשריד לכאורה של תרבות הנגד. מופע מרדני הבא למחות נגד עוולות העולם הוא מופע השייך לתרבות מודרנית. במקרה של מופעי סטנד אפ קומדי הזיהוי כמופע מרדני הוא אשליה בלבד.

2.2. הסטנד אפ קומדי כמופע מודרני

תרבות הנגד שייכת לזרם תרבותי המכונה מודרני מאחר שהיא חותרת תחת מנגנוני ייצוג דומיננטיים ודימויים מפוברקים, בניסיון להנכיח "עצמי" אוטנטי ובלתי מתווך (הררי 24). אותו "עצמי" המופיע ככותרת למופע הסטנד אפ קומדי, יכול בראיה מודרנית להצביע על זהות מוצקה של המופיע, זהות שהיא לב המופע. אבל, זוהי אשליה בלבד. ה"עצמי" של מופע הסטנד אפ קומדי נמצא במירכאות כפולות – הוא לא קיים במקור. הוא לא קיים לא רק מתוך ראייה פוסט מודרנית הטוענת להעדרה של זהות סובייקטיבית קוהרנטית כמקור, אלא גם כי מופע סטנד אפ קומדי לא משקף את יוצרו כלל. בספר *Seriously Funny* מתאר ג'ראלד נחמן (Nachman) את הקומיקאים של שנות החמישים והשישים בארצות הברית. בין השאר מתאר נחמן את מי שנחשב לאחד מאבותיו של הסטנד אפ קומדי, לני ברוס. הוא כותב כי זה כמעט בלתי אפשרי לתאר את ברוס בצורה ברורה כיוון שזה הפך לאגדה. בלתי אפשרי ליצור תמונה ברורה של האיש עצמו מהחומרים שנותרו מהמופע של ברוס (Nachman 390). חוסר היכולת לתאר את האדם המבצע את המופע אופיינית למופעי סטנד אפ קומדי. למרות שנושא המופע זהה לאישיות של המופיע, הרי שזו מתגלה בצורה מעוותת, קטועה, בחלקים שנבחרו בקפידה. האופי האישי של האמן כמופע הסטנד אפ קומדי מתגלה כדומה לאדריכלות הפוסט מודרנית של מלון הבואוונטורה שמתאר פרדריק ג'יימסון (Jameson):

"כשאתה מנסה להתבונן בקירותיו החיצוניים של המלון בעלי קליפות זכוכית, אינך רואה

את המלון עצמו, אלא רק את הבבואות המעוותות של כל הסובב אותו" (ג'יימסון 60).

אישיותו של אמן הסטנד אפ קומדי לא מתגלה בזמן המופע, מתגלה רק בבואה מעוותת של הסובב אותו, והמופע עצמו אינו מודרני חתרני אלא פוסט מודרני. למרות מראית העין מופע הסטנד אפ אינו מודרני

מאחר שהוא לא יוצא מתוך עצמי שלם וראשוני של יוצרו אלא רק מבקש ליצור את האשליה של עצמי כזה. בנוסף המופע מבקש להראות חתרני – שריד לתרבות מרד אמריקאית. העדר כותרת במופע תורמת ליצירת האשליה הזו – של פשטות, ראשוניות ויציאה מתוך "עצמי" של יוצרה. העובדה כי מופע הסטנד אפ קומדי אינו מופע מודרני אין בה לבדה בכדי להצביע על כך כי זהו מופע פוסט מודרני, אולם במופע קיימים מאפיינים נוספים המציבים אותו בזרם התרבותי הזה.

2.3. הסטנד אפ קומדי כמופע פוסט מודרני

העובדה כי הסטנד אפ קומדי אינו ז'אנר מודרני מצטרפת למאפיינים רבים של המופע המציבים אותו כמופע פוסט מודרני. למרות שהגדרה של ז'אנר כ"פוסט מודרני" מהווה סתירה מסוימת (Perloff 11), כיוון שהיא מייחסת לו מהות, הרי שמאפיינים רבים של הסטנד אפ קומדי הם פוסט מודרניים: הסטנד אפ קומדי הוא חסר מטרה וצורה מוגדרות, הוא מכוון אל תרבות פופולארית של אמצעי תקשורת המונים אך באותה שעה מחבר בין השיח הנמוך שלהם לשיח תרבותי גבוה של תיאטרון. למרות שעל פניו הוא נראה שטחי ובעל מטרה אסקפיסטית בלבד, הרי שהסטנד אפ קומדי מכיל כמיהה לעבר בעל משמעות. זו גם הסיבה לאשליה כי המופע הוא חלק מתרבות מודרנית של מחאה. צ'רלס ג'נקס (Jencks) כותב כי מבקרים רבים תקפו את הפוסט מודרניזם ותיארו אותו כחסר מטרה, אנרכיסטי, חסר צורה, מענג את עצמו ומכוון אל הפופולארי (Jencks 11). התכנים חסרי הצורה של הסטנד אפ קומדי, העדר המטרה המוגדרת של הז'אנר, והאופי האישי של הצורה שלו מעמידים את הסטנד אפ קומדי כצורת הופעה פוסט מודרנית. פיליפ אוסלנדר משייך אף הוא את הסטנד אפ קומדי למופעים פוסט מודרניים. הוא כותב כי המצב התרבותי של הסטנד אפ קומדי משקף את השבירה הפוסט מודרנית של הפרדה בין שיח תרבותי גבוה ובין כזה של תרבות פופולארית או המונית (Auslander 197). הסטנד אפ קומדי מתקיים בתיאטרון והקהל הצופה בו זקוק למטען תרבותי מסוים על מנת להנות ממנו, אולם זהו תיאטרון המבקש להצחיק כלומר תיאטרון הנחשב פופולארי או נמוך. בנוסף, ניכר כי הסטנד אפ קומדי מעוצב ומוגבל על ידי היחס לכוח הפוסט מודרני הקובע ביותר – אמצעי תקשורת ההמונים (Auslander 197). הבדיחות הקצרות המספקות סיפוק מיידי בכל מספר שניות מתאימות במיוחד לקהל הטלוויזיה, במיוחד בשלוב עם הערבוב הזרם של הדמויות והסצנות, כותב העיתונאי ריצ'רד זוגלין (Zoglin 57).

יש לציין כי אוסלנדר מציע לראות את הסטנד אפ קומדי ביחס לשיח על הופעות פוסט מודרניות דומות. כמו הרבה מופעי תרבות פוסט מודרניים הסטנד אפ קומדי מכיל את "השוק של הישן", התחושה של חזרה אינסופית של צורות תרבותיות (Auslander 197). ג'יימסון מתאר את "המצב הנוסטלגי" כמרכיב חיוני ברגישות פוסט מודרנית (ג'יימסון 20). כך לדוגמא אמני סטנד אפ קומדי רבים בארצות הברית מופיעים כשמאחוריהם קיר אבנים המצביע על דלות ופשטות. הסיבה לפריחה של המופעים הללו בשנות השמונים בארצות הברית נעוצה לדעת אוסלנדר באותה כמיהה נוסטלגית לאוטנטיות בניגוד לציני, לממוסחר ולזה השייך לתרבות הפופולארית (200,202). הבדיחות הציניות המרירות נתפסות כמשהו אמיתי, לא ממוסחר. יש להדגיש כי אין זו כמיהה אמיתית לחזרה לעבר, לפשטות ולאוטנטיות, אלא לדימוי שלהם בלבד, כמיהה לתקופה בה היו לדברים משמעות.

כפי שציינתי קודם, למרות מראית העין של המודרניות מופע הסטנד אפ קומדי הוא פוסט מודרני. מאפייני המופע מצביעים על מופע מפורק המשקף בצורה מעוותת את סביבתו. למרות זאת מופע הסטנד אפ קומדי מבקש לשוות לעצמו את האשליה של מופע מודרני – מופע בעל גרעין מהותי המבקש לשנות את העולם. העדרה של כותרת משרתת את המטרה הזו, היא מבקשת ליצור את האשליה של מופע מודרני – ליצור חשיבות למופע, ליצור לו מראית עין של גרעין.

סיכום

למרות שמופע הסטנד אפ קומדי הוא בעל אופי אמורפי, וההגדרה "סטנד אפ" יכולה להכיל סוגי מופעים שונים הרי שככל שהמופע יצור את האשליה כי הוא אותנטי, מידי, כזה הנוצר ברגע המפגש בין האמן לקהל, הרי שהוא ייתפס כ"יותר סטנד אפ". למרות שהמופע מכונן אל פרוק המשמעות הפוסט מודרני הרי שהאשליה כי המופע הוא בעל חשיבות מודרנית היא חשובה ביותר. העדר כותרת במופע סטנד אפ קומדי היא אחד האמצעים ליצירת האשליה הזו.

עדרה של כותרת תורמת למרכזיות של האמן במופע הסטנד אפ קומדי, ולהרגשת האלתור עבור קהל. שמו של האמן ככותרת מצביע על האפשרות כי בכל ערב נתון החיבור החי עם הקהל הוא זה שיקבע את נושא הערב. הקהל מצפה לראות ולשמוע את האמן המבצע מדבר בתור עצמו. ככל שהאמן המבצע ייתפס ככזה שמאלתר על הבמה ומנהל דיאלוג אמיתי עם צופיו, המופע ייתפס כדמוקרטי יותר ו"אמיתי" יותר. הקהל יאמין כי לפניו אמן המציג את עצמו. ככל שהאשליה של המופע המידי, המאלתר, הבלתי אמצעי, תהיה חזקה יותר המופע ייתפס כ"יותר סטנד אפ". הפעולה המזוכיסטית הזו של אדם החושף את עצמו למול קבוצה של אנשים זרים היא לב המופע, היא סוד קסמו. הפחד הזה במפגש החי, הלא צפוי, של אנשים הוא זה המעניק למופע את ההילה של האוטנטיות שלו. האפשרות לאלתר מכילה את היכולות החתרניות הקיימות במופע, ומעניקות לו את היכולת הפוטנציאלית להפתיע, לתקוף, לערער. ככול שהוא יראה חתרני יותר ואנרכיסטי יותר, המופע יראה כחלק מתרבות הנגד. אשליית החתרנות של המופע נראית כחוויה מודרנית. אולם זו היא אשליה בלבד. למרות שהסטנד אפ קומדי הוא מופע פוסט מודרני המטשטש גבולות וחסר מהות אמיתית הרי שהוא מנסה לשוות לעצמו הילה מודרנית – תופעה שהיא חלק מנוסטלגיה פוסט מודרנית לעבר שהכיל כביכול משמעות. לפשטות של שם המופע קרי, להעדר הכותרת חלק חשוב ביצירת האשליה של החתרנות הזו.

אמן הסטנדאפ המבסס עצמו כאיקון, אמנם "עולה כיתה" ויוצא במופע בידור מסוגנן יותר, אולם ההילה של המופע נפגמת. כאשר ההופעה עוברת לאולמות ממוסדים, מול קהלים גדולים נפגמת אשליית האינטימיות ונפגם גם הקשר בין האמן לקהל. מופע גדול מאבד מהטבעיות שבו, והופך בהדרגה ל"מופע בידור". במופע כזה האמן מאלתר פחות, או לפחות נראה כאילו הוא מאלתר פחות. ברגע זה מתווספת בדרך כלל למופע כותרת ייחודית. כדי להימנע מכישלון, המופע נכתב כולו, עד הפרט האחרון מראש. המופע מתוכנן יותר, מסוגנן יותר וחלים בו פחות שינויים מערב לערב. במופע כזה הבדרן פחות "מציג את עצמו" אלא רק משחזר את אותו מופע עצמו. מופע מתוכנן הוא כמובן פחות מאיים מבחינתו של

האמן (לרוב יותר רווחי), ופחות אוטנטי עבור הקהל. המופע מגלה עצמו כפוסט מודרני – חסר מטרה, מענג את עצמו ומכוון לפופולארי. כאשר אשליית האינטימיות ואשליית האלתור נשברות המופע מופקע מהז'אנר המקורי של הסטנד אפ קומדי. זו הסיבה שהעדר כותרת במופע סטנד אפ קומדי חיוני למופע שכן הכותרת היא חלק מיצירת האשליה של האלתור. כאשר המופע מוכתר בכותרת, סתמית ככל שתהיה, היא רומזת לקהל כי התכנים המועברים אליו משוחזרים, לעוסים ומתוכננים. משהו מהאוטנטיות נפגם, משהו מהמרדנות, משהו מהטבעיות, וערב הסטנד אפ קומדי מגלה את עצמו כמופע בידור.

ביבליוגרפיה

- אלכסנדר, דוד (1985), **ליצן החצר והשליט: סאטירה פוליטית בישראל**. תל אביב: ספרית הפועלים.
- הררי, דרור (2004), "מופע ה"עצמי": שימוש ב"עצמי" כמקור לעיצובה של זהות פרפורמטיבית בפרפורמנס ארט בן זמננו". חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל אביב.
- ויץ שוש, גולדברג ענבי דפנה (2000), "היצע התרבות." בתוך אליהוא כ"ץ, הדסה האז, שוש ויץ, חנה אדוני,
- מיכאל גורביץ, ומרים שיף עורכים. **תרבות הפנאי בישראל: תמורות בדפוסי הפעילות התרבותית 1970-1990**. תל אביב: בית ההוצאה לאור של האוניברסיטה הפתוחה.
- פרדריק, ג'יימסון (2002), **פוסטמודרניזם או ההיגיון התרבותי של הקפיטליזם המאוחר**. תרגום: עדי גינצבורג הירש. תל אביב: רסלינג.
- Auslander, Philip (1992), "Comedy about the Failure of Comedy: Stand up Comedy and Postmodernism." in Reinelt, Janelle G. and . Roach, Joseph R. Ed. *Critical Theory and Performance*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Double, Oliver (1997), *stand-up: on being a comedian*. United Kingdom: Methuen.
- Grotowski, Jerzy (1997), "Towards a Poor Theatre", in Wolford Lisa and Schechner Richard, Ed. *The Grotowski Sourcebook*. London: Routledge.
- Jauss, Hans Robert (1982), *Toward an Aesthetic of Reception*. Trans. Timothy Bahti. Minneapolis: University of Minnesota Press,
- Jencks, Charles (1986), *What is Post-Modernism?* London: Academy Editions,.

Nachman, Gerald (2004), *Seriously Funny: The Rebel Comedians of the 1950s and 1960s*. New York: Back Stage Books.

Perloff, Marjorie (1988), "Introduction", in Marjorie Perloff, Ed. *Postmodern Genres*. London: University of Oklahoma Press.

Sanoff, Alvin P. (1988), "Climbing the ladder of Laughs." *U.S. News & World Report* 105 (10), 56-61.

Zoglin, Richard (1987), "Stand-up comedy on a roll; a thriving club scene primes stars of the future." *Time* 130 56-60.

פילמוגרפיה

ענת זלצר, מודי בר און, עמי אמיר, אריק ברנשטיין, (2000) "עלילות כולנו בעיר הגדולה" פרק עשירי בסדרה: **במדינת היהודים: סיפורם של ההומור והבידור הישראליים**, רשות השידור הערוץ הראשון.